УДК 338.12:336.177.18

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У СЬОГОДНІШНІХ РЕАЛІЯХ

Ярема Б.П., Кекош І.Г.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглянуто особливості сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні після фінансової децентралізації та перспективи його розвитку. Проаналізовано міжнародний досвід США щодо справляння податку на доходи фізичних осіб та сформовано рекомендації щодо вдосконалення механізму оподаткування доходів громадян в Україні. У статті досліджено недоліки оновленого механізму справляння податку на доходи фізичних осіб, основними з яких є пропорційна, а не прогресивна шкала ставок цього податку, відсутність порядку оподаткування доходів сім'ї загалом, а не доходів кожного громадянина окремо, а також недосконалий механізм вирівнювання податкоспроможності бюджетів різних рівнів. На основі результатів аналізу, авторами запропоновано запровадити механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів окремо для міст обласного підпорядкування, окремо для районів та окремо для об'єднаних територіальних громад та напрями вдосконалення порядку нарахування та сплати цієї податкової форми через запровадження прогресивної шкали ставок прибуткового податку.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, доходи громадян, Податковий кодекс України,об'єднані територіальні громади, прогресивна шкала ставок ПДФО, податкоспроможність області.

Постановка проблеми. Децентралізація стала однією з реформ, з якими асоціюються як значні надії, так і досягнуті відчутні результати. Понад 68% українців зараз проживає у «децентралізованій Україні» – об'єднаних територіальних громадах та містах обласного значення. Існуючий фінансово-економічний потенціал та надходження ПДФО до бюджетів різних рівнів є дуже диференційованими,так як і доходи різних верств населення. Рівень оподаткування фізичних осіб безпосередньо впливає на реальні особисті доходи значної частини населення, особливо тих, хто отримує основні доходи у вигляді заробітної плати. Тому слід не забувати, що крім фіскальної (мобілізація фінансових ресурсів до бюджетів), ПДФО має виконувати ще й регулюючу функцію (раціонально перерозподіляти доходи між різними прошарками населення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань сутності оподаткування доходів фізичних осіб присвятили фундаментальні праці П.П. Гензель, Д. Боголєпов, О.О. Ісаєв, В.О. Лебедєв, І.Х. Озеров, М.І. Тургенєв, Ф. Нітті. Серед українських учених, які досліджують питання оподаткування доходів фізичних осіб, В. Андрущенко, О. Василик, В. Вишневський, Ю. Іванов, А. Крисоватий, М. Кучерявенко, С. Онишко, В. Опарін, Л. Тарангул, В. Федосов.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз необхідності впровадження прогресивної ставки податку на доходи фізичних осіб як основи виконання регулюючої функції ПДФО.

Виклад основного матеріалу. Податок на доходи фізичних осіб при наявності доходу завжди існував, є й існуватиме в кожній державі. У всіх країнах він – основне джерело поповнення бюджету. За даними Державної казначейської служби України, наприклад, за січень-вересень 2018-го до казни надійшло ПДФО в розмірі 65,595 млрд грн. Це 11,35% загальних доходів держбюджету-2018 [4].

Прибутковий податок (ПДФО) належить до числа загальнодержавних податків. Порядок оподаткування регулюється розділом IV Податкового кодексу України. Платниками податку є громадяни (резиденти і нерезиденти), податок утримується з отриманих ними доходів. Нарахування (утримання) податку здійснюють як фізособи (підприємці та особи, які провадять незалежну профдіяльність), так і роботодавці [5].

Якщо до фінансової децентралізації стабільне та потужне джерело податкових надходжень як податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) потрапляв до районних бюджетів, де розподілявся, а точніше – розмивався в непрозорий спосіб, в результаті проведеної наприкінці 2014 р. бюджетної децентралізації, а саме внесення змін в БКУ Законом № 79-VIII від 28.12.2014, податок на доходи фізичних осіб став надходити до бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Після децентралізації змінився порядок сплати ПДФО. Кожен рівень бюджету вправі претендувати на свою частку: бюджети міст обласного значення – на 60%, обласні бюджети – на 15%, держбюджет – на 25%. Київ – виняток, він віддає державі 60% зібраного на своїй території податку, 40% – залишає собі (рис. 1). Це приклад вертикального вирівнювання за податком на доходи фізичних осіб.

Такий підхід змінив потоки від ПДФО між різними населеними пунктами. Великі міста стали втрачати цей податок, малі – почали нарощувати.

Горизонтальний перерозподіл передбачає порівняння індексу податкоспроможності певного бюджету із середнім показником податкоспроможності всіх бюджетів аналогічного рівня по країні.

Співвідношення цих двох показників дає розуміння, чи надаватиметься базова дотація цьому місцевому бюджету, чи, навпаки, з такого бюджету вилучатимуться кошти до державного бюджету (реверсна дотація).

Так найбільшу частку в доходах місцевих бюджетів займають надходження від сплати податку на доходи фізичних осіб – 50,8 млрд грн, або 56,6% від загальної суми доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних транс-

© Ярема Б.П., Кекош І.Г., 2018

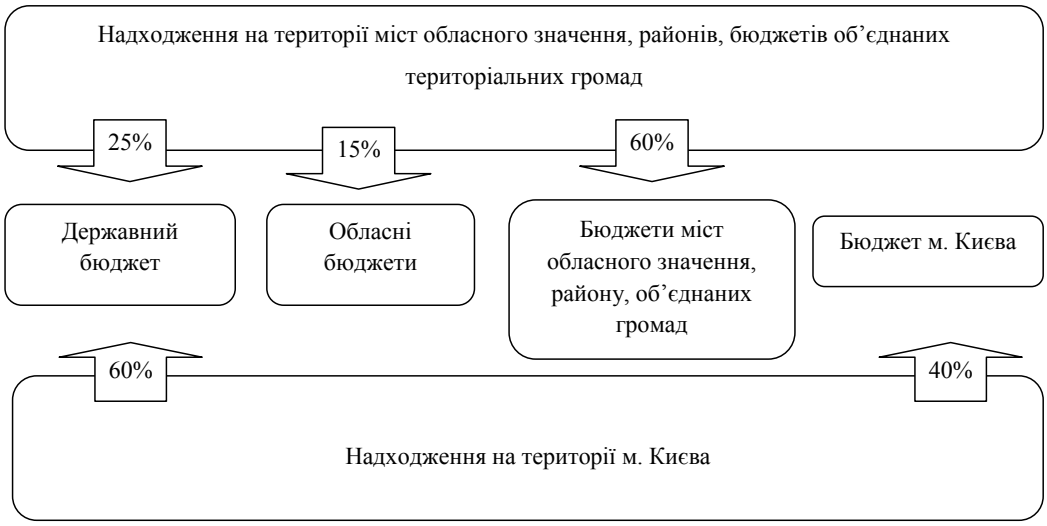

Рис. 1. Нормативи розмежування ПДФО

Джерело: складено авторами

фертів). Порівняно із січнем–травнем 2017 р. надходження податку зросли на 27,8%. Із 13 регіонів, для яких характерні темпи приросту ПДФО, вищі за середній показник в Україні, п'ять регіонів забезпечили приріст понад 30%, найнижчий приріст мають Миколаївська та Луганська області. За бюджетами ОТГ надходження ПДФО зросли в 2,3 рази й становили 7,4 млрд грн. [1, ст. 429].

Існуючий фінансово-економічний потенціал та надходження ПДФО до бюджетів різних рівнів є дуже диференційованими, зокрема між міськими та сільськими адміністративно-територіальними одиницями. Якщо б вирівнювання податкоспроможності здійснювалось окремо для міст обласного підпорядкування, окремо для районів та для об'єднаних територіальних громад, то результати були б кардинально іншими, адже податкоспроможність міських адміністративно-територіальних одиниць (середнє значення у містах – 3094 грн на особу) значно перевищує сільські (у середньому в об'єднаних територіальних громадах – 1210 грн на особу). З огляду на це вважаємо за доцільне запровадити механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів окремо для міст обласного підпорядкування, окремо для районів та окремо для об'єднаних територіальних громад.

Також вартувало б звернути увагу на взаємозв'язок доходів платників прибуткового податку і шкали ставок ПДФО. Ставки ПДФО визначені ст. 167 ПКУ [1]. Основною ставкою є 18%, незалежно від розміру отриманого доходу. Застосовується майже для всіх видів доходів громадян: зарплати, стипендії, заохочувальні виплати, виплати за договорами цивільно-правового характеру тощо. Є й низка доходів, які оподатковуються за іншими ставками. Це дивіденди за акціями – 5% або 9%, дохід від продажу майна (рухомого, нерухомого) – 5%, спадок – 5% або 18%. Також в Податковому кодексі України передбачені види доходів, які звільнені від податків (стаття 165 ПКУ).

Тим не менше, податкоспроможність жителів областей, у яких є вищі середньомісячні заробітні плати (жителі Донецької, Київської, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської областей) є більшою на відміну від жителів областей, в яких доходи є нижчі (у жителів Тернопільської, Чернівецької та Чернігівської областей), а ставка ПДФО для усіх регіонів застосовується фіксована, що є недоцільним з погляду податкового навантаження на регіон (див. табл. 1). Звідси випливає, що цей податок не справляється зі своїм стратегічним завданням перерозподілу доходів між прошарками населення.

Тому було б доцільним проаналізувати міжнародний досвід економічно-розвинутих країн, які в оподаткуванні доходів фізичних осіб застосовують метод що більший дохід, то вища ставка податку з доходів.

Так, в США шкала федерального прибуткового податку від 10% до 35% диференційована в залежності від розміру доходу і від сімейного статусу. Американське законодавство передбачає можливість стягнення федерального прибуткового податку з подружньої пари. В такому випадку базою є сумарний дохід, отриманий чоловіком і дружиною. Втім, це не обов'язкова умова. Подавати декларацію кожен з подружжя може і окремо. При цьому ставка податку залежить від того, чи перебуває людина в шлюбі, а також від величини отриманого ним доходу. Зокрема, бути самотнім менш вигідно. Чому – можна побачити з наведених нижче ставок оподаткування (табл. 2).

Варто звернути увагу ще на один момент. У Сполучених Штатах Америки передбачений неоподатковуваний мінімум, тобто сума доходу, з якої не буде стягуватися федеральний податок. При цьому назвати якусь одну конкретну цифру просто неможливо. Вся справа в тому, що дана величина залежить від цілого ряду чинників, таких як вік, сімейний стан, варіант заповнення декларації (спільний з дружиною / чоловіком або окремо) і так далі.

Наприклад, дохід в 7 тисяч доларів, отриманий одиноким громадянином у віці до 65 років, не буде обкладатися федеральним податком. У подружньої пари, що підходить під цю вікову категорію і подає роздільні декларації, поріг опускається до

Таблиця 1

Номінальна і реальна заробітна плата у розрізі регіонів України за січень-вересень 2017 років

Назва адміністративно-територіальної одиниці	Середньомісячна заробітна плата (у розрахунку на одного штатного працівника), грн		Темп зростання номінальної заробітної плати, %	Індекс реальної заробітної плати (до відповідного періоду попереднього року), %	
	2016 рік	2017 рік	2017 рік/2016 рік	2016 рік	2017 рік
Вінницька область	4045	5880	145,4	112,9	128,4
Волинська область	3901	5628	144,3	110,1	125,4
Дніпропетровська область	4938	6696	135,6	102,1	117,7
Донецька область	5716	7456	130,4	101,4	110,6
Житомирська область	3864	5628	145,7	111,0	126,3
Закарпатська область	4109	6083	148,0	113,6	129,5
Запорізька область	4923	6623	134,5	107,4	116,2
Івано-Франківська область	4091	5934	145,1	110,6	126,7
Київська область	5060	6948	137,3	113,5	119,6
Кіровоградська область	3837	5617	146,4	108,2	125,8
Луганська область	4426	5660	127,9	116,9	113,2
Львівська область	4427	6169	139,3	111,1	123,1
Миколаївська область	4697	6450	137,3	108,3	118,2
Одеська область	4612	6299	136,6	108,6	116,7
Полтавська область	4442	6328	142,5	106,2	122,5
Рівненська область	4184	5800	138,6	107,7	120,2
Сумська область	3992	5736	143,7	105,0	123,7
Тернопільська область	3550	5338	150,4	110,7	129,3
Харківська область	4340	6028	138,9	107,3	118,7
Херсонська область	3897	5635	144,6	113,8	123,2
Хмельницька область	3879	5688	146,6	107,2	128,0
Черкаська область	4006	5831	145,6	110,4	124,7
Чернівецька область	3667	5373	146,5	112,9	129,0
Чернігівська область	3887	5462	140,5	107,9	121,6
м. Київ	8231	10719	130,2	114,2	110,8
Україна	**4989**	**6847**	**137,2**	**109,1**	**118,8**

Джерело: [3, ст. 24]

Таблиця 2

Шкала федерального прибуткового податку у США

Для осіб, які не перебувають у шлюбі		Для подружніх пар	
Розмір доходу, тис. доларів	%	Розмір доходу, тис. доларів	%
до 7	10	до 14	10
від 7 до 28	15	від 14 до 58	15
від 28 до 68	25	від 58 до 114 тисяч	25
від 68 до 143	28	від 114 до 174 тисяч	28
від 143 до 311	33	від 174 до 311 тисяч	33
більше 311	35	більше 311 тисяч	35

Джерело: [6]

3 тисяч на кожного. Це далеко не всі можливі варіанти. Зокрема, при спільній подачі декларації згаданої вище подружньої пари податком не обкладатиметься спільний дохід до 13 тисяч доларів.

Вік чоловіка і дружини тут також має значення. Якщо одному з подружжя виповнилося 65 років і більше, не обкладається податком дохід до 14 тисяч, двом – до 15 тисяч. Якщо вік чоловіка та дружини перевищує зазначену планку, то їм покладено ще більші пільги. В такому випадку податком не обкладатиметься дохід в розмірі до 15 тисяч доларів. Не забули автори податкового законодавства про овдовілих людей. Якщо така людина не досяг 65-річчя, неоподатковуваний мінімум для нього становить 10 тисяч доларів, що збільшується на 1 тис після досягнення даної вікової планки.

Як бачимо, федеральний прибутковий податок в Сполучених Штатах не фіксований, а прогресивний. Іншими словами, більший дохід означає більш солідні відрахування на користь держави. При цьому ставка залежить не тільки від сімейного стану та віку. Враховується також наявність утриманців, так само як і їх кількість, а також хто в родині працює (чоловік, дружина або обидва). Крім цього, в США існують також певні послаблення, що поширюються на виділені соціальні групи [6].

Висновки і пропозиції. Отже, можна стверджувати, що система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні залишається надалі недосконалою і потребує подальшого поступового та послідовного реформування.

Серед основних кроків на шляху вдосконалення процесу справляння такого податку може бути впровадження прогресивної шкали ставок ПДФО. Основним показником, який впливає на встановлення податкових ставок, є співвідношення доходів між найбагатшими і найбіднішими прошарками суспільства. Такий підхід не лише виправданий із позиції соціальної справедливості, – це є непоганий стимул для ефективного функціонування економіки. Вилучаючи у найзабезпеченіших верств надлишки доходів через прогресивне оподаткування, держава все одно залишає їм достатньо коштів для споживання. Частину доходів, яку забирають у багатих, перерозподіляють на користь бідних верств, що стимулює загальний попит на товари і послуги. Як правило, держава може раціональніше розпорядитися надлишком вилучених коштів, ніж приватні особи.

Система оподаткування доходів фізичних осіб повинна, крім фіскальної (мобілізація фінансових ресурсів до бюджетів), виконувати ще й регулюючу функцію (підвищення рівня соціальної захищеності найбідніших верств населення за рахунок багатшої частини суспільства). Для цього необхідно впровадити таку шкалу ставок податку на доходи фізичних осіб, яка б не ліквідувала у громадян з помірно високим рівнем доходів стимули щодо збільшення їх капіталу.

Варто відзначити, що прогресивна система оподаткування застосовується в багатьох країнах. Наприклад, в США цей податок стягується за "ковзною" системою (від 10% до 35%), що має на увазі збільшення ефективної ставки податку з ростом бази оподаткування. Розмір ставки залежить і від сімейних категорій (незаміжній/одружений, сімейна пара, батько-одинак).

Список літератури:

1. Податковий кодекс України від 01.11.2011 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=2755-17.
2. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році», ст. 429.
3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2017 р. – Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень, ст. 24.
4. Місячний звіт про виконання Державного бюджету України за січень-вересень 2018 року Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=424819.
5. Коновалова Х., Панченко О., Дрижакова Д., Кременчук В. У чому суть прибуткового податку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.segodnya.ua/economics/business/bolshaya-rozborka-izuchaem-nalog-s-dohodov-fizlic-1134356.html.
6. Фролова О. ОСОБЕННОСТИ ПОДОХОДНОГО НАЛОГА В США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nalogiexpert.ru/dlya-biznesa/na-pribyl/osobennostipodoxodnogo-naloga-v-soedinennyx-shtatax-ameriki.html.

Ярема Б.П., Кекош И.Г.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА ВЗИМАНИЯ НАЛОГА НА ДОХОДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В СЕГОДНЯШНИХ РЕАЛИЯХ

Аннотация
Рассмотрены особенности уплаты налога на доходы физических лиц в Украине после финансовой децентрализации и перспективы его развития. Проанализированы международный опыт США по взиманию налога на доходы физических лиц и сформированы рекомендации по совершенствованию механизма налогообложения доходов граждан в Украине. В статье исследованы недостатки обновленного механизма взимания налога на доходы физических лиц, основными из которых являются пропорциональная, а не прогрессивная шкала ставок этого налога, отсутствие порядка налогообложения доходов семьи в целом, а не доходов каждого гражданина в отдельности, а также несовершенный механизм выравнивания налогоспособности бюджетов различных уровней. На основе результатов анализа, авторами предложено ввести механизм горизонтального выравнивания налогоспособности бюджетов отдельно для городов областного подчинения, отдельно для районов и отдельно для объединенных территориальных общин и направления совершенствования порядка начисления и уплаты этой налоговой формы из-за введения прогрессивной шкалы ставок подоходного налога.
Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, доходы, Налоговый кодекс Украины, объединенные территориальные общины, прогрессивная шкала ставок НДФЛ, налогоспособность области.

Yarema B.P., Kekosh I.G.
Lviv Ivan Franko National University

IMPROVING THE PROCESS OF COLLECTING PERSONAL INCOME TAX IN TODAY'S REALITIES

Summary
The features of the payment of personal income tax in Ukraine after financial decentralization and the prospects for its development are considered. Analyzed the international experience of the United States on the collection of personal income tax and formed recommendations for improving the mechanism of taxation of incomes of citizens in Ukraine. The article examines the shortcomings of the renewed mechanism for collecting personal income tax, the main ones are the proportional, not progressive, scale of this tax, the lack of taxation of family incomes in general, and not the incomes of each citizen separately, as well as an imperfect leveling mechanism for fiscal capacity different levels. Based on the results of the analysis, the authors proposed to introduce a mechanism for horizontal alignment of the budgeting capacity of budgets separately for cities of regional subordination, separately for districts and separately for united territorial communities and directions for improving the procedure for calculating and paying this tax form due to the introduction of a progressive income tax rate scale.
Keywords: tax on personal income, income, Tax Code of Ukraine, united territorial communities, progressive scale of personal income tax rates, taxability of the region.